

ЗАПОВІДНІ ДЕРЕВА ВУЛИЦЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА

В нинішніх динамічних умовах всезростаючого антропогенного пресу на довкілля одним із важливих завдань виступає охорона і збереження цінних природних ресурсів. Особливо гостро ця проблема викристалізовується в міських умовах, де зелені насадження отримують значні техногенні й антропогенні навантаження.

Мета даної роботи – дослідити заповідні дендрологічні об'єкти міста – ботанічні пам'ятки природи.

Методика та об'єкти досліджень

Об'єктом досліджень були цінні декоративні дерева вулиць міста Івано-Франківська, які мають статус “ботанічні пам'ятки природи місцевого значення”.

Обстеження проводилися маршрутним способом у липні-серпні 2003 р.

Висоту дерев визначали екліметром, діаметр – мірною вилкою, обсяг стовбура та проекцію крон – метровою стрічкою, згідно із загальноприйнятими у лісовій таксації методиками [1]. Щоб не ушкодити цінні дерева, віковим буравом не користувалися; їх вік визначали окомірно, за морфологічними ознаками.

Результати та обговорення

В обласному управлінні екології та природних ресурсів (начальник М.М.Приходько), що розташоване в місті Івано-Франківську, перебувають сьогодні на обліку четверо дерев, яким надано статус ботанічних пам'яток природи місцевого значення. Це цінні дерева, які мають виняткове наукове, культурне та історичне значення. Наводимо їх опис.

Дуб черешчатий (*Quercus robur* L.). Родина букових (Fagaceae). Віковий дуб, що росте по вул. Маланюка, д. 25 (двір присадибної ділянки приватного сектора). Відомий в народі як дуб Богдана Хмельницького. Цінний природний об'єкт. Рішенням обласного виконавчого комітету від 13.12.1976 р., №479, Івано-Франківського міськвиконкому від 11.10.1989 р., №260 та обласної ради від 28.12.1999 р., №237 – 11/99, оголошений ботанічною пам'яткою природи місцевого значення [2]. Займає площу 0,01 га. Обстежувався у 1976 р. Тоді його висота сягала 30 м, обсяг стовбура становив 4 м 30 см, діаметр – 1 м 38 см. У 1989 р. його параметри склали: висота 31 м, діаметр – 1 м 50 см.

У 1999 р. дерево обстежувала студентка Всеукраїнської біологічної школи групи екологів Радченко Інна в рамках конкурсу “Збережемо місцеві природно-історичні святині”. На той час його параметри складали: висота – 18 м (очевидно, помилка), обсяг стовбура – 4 м 48 см, діаметр – 1 м 42 см. Проекція крони становила: на північ – 8 м 25 см, на південь –

5 м 00 см, на захід – 4 м 50 см і на схід – 7 м 15 см. Галуження стовбура починалося на висоті 2,5 м, де він розходився на три головні рамена. За морфологічними параметрами вік дерева визначався понад 200 років.

Сьогодні його висота становить 32,5 м, обсяг стовбура – 4 м 90 см, діаметр – 1 м 56 см. Проекція крони: Пн – 9 м, Пд – 12 м, Сх – 8 м, Зх – 7 м; вона цілісна, компактна. Дерево в доброму стані, росте, плодоносить. Очевидно, не можна погодитись із твердженням І.Радченка щодо віку дерева: на нашу думку, воно набагато старше, йому зараз більше 300 років.

З метою забезпечення охорони цього цінного природного об'єкта, йому надано заповідний режим збереження: забороняється проводити біля дуба будь-які роботи, які можуть привести до пошкодження надземної частини та кореневої системи дерева. Власник присадибної ділянки ознайомлений із заповідним режимом господарювання щодо даного дерева, ним підписане відповідне охоронне зобов'язання від 19 січня 2000 р., №479 [3]. Необхідно відмітити, що сьогодні дерево потребує деякого санітарно-оздоровчого догляду: його необхідно прочистити, забрати сухі гілки. Зважаючи на величину дерева і його цінність, власнику земельної ділянки це зробити не під силу, тому необхідна допомога як управління екології та природних ресурсів в Івано-Франківській області, так і міської служби комунального господарства.

Зважаючи на той факт, що наявність вікових дерев у міських умовах – явище досить рідкісне, описаний дуб має крім природоохоронної ще й неабияку естетичну, краєзнавчу та наукову цінність. І щоб зберегти для нащадків цінний і своєрідний генетико-селекційний потенціал, його необхідно широко використовувати для розведення. Сьогодні дуб може з успіхом служити школярам, студентам-ботанікам, природоохоронцям краю як об'єкт наукових досліджень.

Бук лісовий, форма червонолиста (*Fagus silvatica* L., f. *atropurpurea* Kirchn.). Родина букових (Fagaceae). Два дерева, що ростуть по вул. Княгинин, 44 (на території спирто-горілчаного об'єднання). Рішенням облвиконкому від 13.12. 1976 р., №479 та виконкому Ради народних депутатів 11.10.1989 р., №260 ці два дерева взяті на облік як заповідні об'єкти – пам'ятки природи місцевого значення [4; 5].

Дерева обстежувалися у 1976 р. та у 1989 р., про що свідчить паспорт заповідного об'єкта. Зазначено, що стан дерев добрий; вони заввишки 20 м, з типовою для бука гладенькою сірою корою і широкою густою кроною. Листки прості, яйцевидні, по краях волохатовійчасті, восени – пурпурного кольору. На жаль, інших таксаційних параметрів дерев у паспорті не наведено.

У 1999 р. при повторному обстеженні дерев наводяться наступні параметри: першого дерева – висота 19 м, діаметр – 32 см; другого – висота 17 м і діаметр 24 см.

У 2003 р. їх розміри становлять: першого дерева – висота 19,5 м, обсяг стовбура – 1 м 53 см, діаметр – 50 см; другого – висота 19 м, обсяг стовбура – 1 м 14 см і діаметр – 36 см. За морфологічними показниками вік дерев становить близько 60 років. Стовбури дерев нахилені на північ. Крона рідка, прапороподібна, починається на висоті 7 м, є сухі гілки. Проекція крон – першого дерева: Пн – 9 м, Пд – 1 м, Сх – 6 м, Зх – 6,5 м; другого – відповідно 10 м, 1 м, 2,5 м і 3,5 м.

Заповідний режим витримано: дерева обведені металевою огорожею, жодних механічних пошкоджень кори чи гілок не виявлено, поблизу не ведуться ніякі будівельні чи земляні роботи, які нанесли б шкоду заповідним деревам. Проте дерева в задовільному стані. Очевидно, екологічні умови міста не сприяють їх росту і розвитку. Тому науковцям УкрНДІґрліс, службовцям обласного управління екології та природних ресурсів, працівникам міської служби комунального господарства необхідно терміново дослідити ці дерева і вжити дієвих заходів, щоб зберегти такі рідкісні екземпляри на вулицях нашого міста. І в першу чергу – провести належні роботи щодо відтворення цих цінних дерев.

Гінкго дволопатеве (*Ginkgo biloba* L.). Родина гінкгових (*Ginkgoaceae*). Росте по вулиці Василянок, 54. Цінне листопадне дерево, реліктово-китайського походження.

Рішенням обласного виконкому від 13.12.1976 р., №479 та Івано-Франківського міськвиконкому від 11.10.1989 р., №260 дерево затверджене як пам'ятка природи місцевого значення [6]. Як зазначено у паспорті, дерево посаджене у 1900 р., тобто йому 103 роки. У 1976 р. його висота становила 13 м, обсяг стовбура – 2 м 45 см, діаметр – 78 см. У 1989 р. ці параметри склали відповідно 16 м, 2 м 60 см і 82 см.

Сьогодні його висота становить 19 м, обсяг стовбура – 2 м 72 см, діаметр – 86 см. Проекція крони: на Пн – 8 м, на Пд – 7 м, на Сх – 6 м і на Зх – 10 м. Дерево у доброму стані, нормально росте, розвивається. Слідів пошкодження кори чи гілок не виявлено. Заповідний режим охорони витримано.

Крім перерахованих цінних декоративних дерев – заповідних об'єктів, в місті взято на облік **міський парк культури та відпочинку ім. Т.Шевченка** як пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Як свідчать архівні дані, парк створений у 1895 р. на основі ділянки природного лісу. Надалі, впродовж наступних років, парк постійно поповнювався групами декоративних рослин: модрина європейської, ялиці білої, берези плакучої, липи серцелистої, каштана кінського, липи крупнолистої, дуба черешчатого, клена сріблястого.

Рішенням облвиконкому від 13.12.1976 р., №479 та Івано-Франківського міськвиконкому від 11.10.1989 р., №260 парк затверджено як заповідний об'єкт місцевого значення. У 1989 р. площа парку становила 26 га. Тут проростало 95 видів дерев та кущів, з яких – 12 видів хвойних, 45

видів листяних порід і 38 видів кущів, всього – 8793 екземпляри дерев і 2926 екземплярів кущів [7].

Дендрофлору парку в різні роки досліджували різні дослідники. У 1977-1978 рр. науковці кафедри дендрології Львівського лісотехнічного інституту під керівництвом проф. З.Ю.Герушинського розробляли проєкт його впорядкування. Пізніше, протягом 90-х років, інвентаризацію парку проводили івано-франківські науковці – співробітники УкрНДІгірліс (н.с. Т.І.Полатайчук, с.н.с. В.І.Ступар, к.с.-г.н., пр.н.с. Ю.С.Шпарик).

Сьогодні площа парку становить більше 30 га. Тут поряд із місцевими, широко розповсюдженими видами сосни звичайної (*Pinus silvestris* L.), ялини європейської (*Picea abies* (L.) Karsten.), дуба черешчатого (*Quercus robur* L.), ясена звичайного (*Fraxinus excelsior* L.), липи серцелистої та крупнолістої (*Tilia cordata* Mill., *T. platyphyllos* Scop.), клена гостролістого (*Acer platanoides* L.), бука лісового (*Fagus silvatica* L.), граба звичайного (*Carpinus betulus* L.), тополі чорної та білої (*Populus nigra* L., *P. alba* L.), верби білої (*Salix alba* L.) і багатьох інших, ростуть багато цінних інтродуцентів – гінкго дволопатеве (*Ginkgo biloba* L.), тюльпанне дерево (*Liriodendron tulipifera* L.), платан кленолистий (*Platanus acerifolia* Willd.), верба вавилонська (*Salix babylonica* L.), кипарисовик горохоплодий (*Chamaecyparis pisifera* Sieb. Et Zucc.), хеномелес японський (*Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl.), бархат амурський (*Phellodendron amurense* Rupr.), форзиція плакуча (*Forsythia suspense* (Thunb.) Vahl.), різні форми туї західної (*Thuja occidentalis* L.) тощо.

На жаль, стан парку сьогодні не задовільний: він хворіє, дерева старіють, втрачають свої декоративні властивості, безсистемно вирубуються, окремі підсадки дерев і кущів не завжди виправдані та доцільні з погляду озеленення і паркобудівництва. Великої шкоди парку завдають також численні торгові точки. Парк втрачає колишню архітектурну композицію, біологічну стійкість, естетичну та декоративну цінність. Очевидно, йому необхідна належна увага як міської влади, так і науковців, працівників зеленого господарства, всієї громадськості міста.

Висновки

Отже, в місті Івано-Франківську є п'ять заповідних природоохоронних об'єктів місцевого значення. Це – міський парк культури та відпочинку ім. Т.Шевченка – пам'ятка садово-паркового мистецтва і чотири цінні декоративні дерева – ботанічні пам'ятки природи: дуб черешчатий (*Quercus robur* L.), два екземпляри бука лісового форми червонолістої (*Fagus silvatica* L., f. *atropurpurea* Kirchn.) і гінкго дволопатеве (*Ginkgo biloba* L.). Обстежені нами дендрологічні заповідні об'єкти мають крім природоохоронної, історичної ще й неабияку естетичну, красназвучу та наукову цінність. Вони можуть з успіхом служити як об'єкти для наступних наукових досліджень. Заповідний режим господарювання збережено.

Дуб черешчатий та гінґо дволопатево в доброму стані, нормально розвиваються, проте, для їх впорядкування, покращення умов росту і розвитку необхідно провести окремі господарські санітарно-оздоровчі заходи – прочистити крони дерев, забрати сухі гілки тощо. А от заповідні екземпляри бука лісового червонолистого потребують особливої уваги.

На жаль, міський парк ім. Т.Шевченка втрачає естетичну цінність, знижуються декоративні якості окремих композиційних елементів, розладнується парковий ландшафт. Враховуючи значну історичну цінність парку як пам'ятки садово-паркового мистецтва необхідно терміново провести широкі науково-проектні роботи з метою його реконструкції, облаштування і впорядкування окремих композиційних елементів ландшафту.

1. Семенюта Ф.И., Елизаров А.Ф., Соснин М.Н. Лесная таксация и лесоустройство. – М., 1970. – 351 с.
2. Паспорт заповідного об'єкту місцевого значення. Дуб черешчатий/звичайний (*Quercus robur* L.). Українське товариство охорони природи / Івано-Франківська обласна організація, 14 вересня 1989. – 3 с.
3. Охоронне зобов'язання на ботанічну пам'ятку природи місцевого значення дуб черешчатий/звичайний (*Quercus robur* L.) / Держуправління екологічної безпеки в Івано-Франківській області, 19 січня 2000, №479. – 1 с.
4. Паспорт заповідного об'єкта місцевого значення. Бук лісовий/звичайний, форма червонолиста (*Fagus sylvatica* L., f. *atropurpurea* Kirchn.) / Українське товариство охорони природи. Івано-Франківська обласна організація, 14 вересня 1989. – 3 с.
5. Охоронне зобов'язання на ботанічну пам'ятку природи місцевого значення. Бук лісовий/звичайний, форма червонолиста (*Fagus sylvatica* L., f. *atropurpurea* Kirchn.) / Держуправління екологічної безпеки в Івано-Франківській області, 10 червня 1999, №469. – 1 с.
6. Паспорт заповідного об'єкту місцевого значення. Гінґо дволопатево (*Ginkgo biloba* L.) / Українське товариство охорони природи. Івано-Франківська обласна організація, 14 вересня 1989. – 3 с.
7. Паспорт заповідного об'єкта місцевого значення. Міський парк культури та відпочинку ім. Т.Шевченка / Українське товариство охорони природи. Івано-Франківська обласна організація, 14 вересня 1989. – 3 с.

Maria Haidukevych

PROTECTED TREES IVANO-FRANKIVSK STREET'S

Five protected nature objects of local meaning examine in the town Ivano-Frankivsk: the park culture after T.Shevchenko and four valuable decorative trees – *Quercus robur* L., two specimen *Fagus sylvatica* L., f. *atropurpurea* Kirchn. and *Ginkgo biloba* L.